

Suomalaisten ja unkarilaisten kielentutkijoiden yhteisenä kohteena on jo Antal Regulyn, M. A. Castrenin ja Elias Lönnrotin päivistä lähtien ollut vertaileva fennougristiikka. Tämä on hyvin ymmärrettävää. Kansallisia juuria etsittäessä kielihistorialla on ollut merkittävä tehtävä; onhan sen avulla voitu valaista vaihteita, joihin mitkään historiankirjat eivät yllä. Kansallisella tunnetasolla tietoisuus suomalais-unkarilaisesta kielisukulaisuudesta on puolestaan vahvistanut uskoa oma-kielisen kulttuurin mahdollisuuksiin silloinkin, kun indoeurooppalaisten naapuri-kielten paine on ollut suurimmillaan. Historiallisen kielentutkimuksen ja fennougristiikan alalla suomalais-unkarilaisella yhteistyöllä on näin ollen pitkät ja vakiintuneet perinteet, joiden varaan tulevaisuudessakin on hyvä rakentaa.

Kuva muuttuu jossain määrin toiseksi, jos tarkastelemme suomen ja unkarin tutkimusta synkronisesta näkökulmasta, ts. ottamatta kielisukulaisuutta huomioon tai ainakin pitämättä sitä tutkimuksessa keskeisenä. Silloin ei suoralta kädeltä ole yhtä helppoa esittää perusteluja sille, miksi juuri suomea ja unkaria tai Suomen ja Unkarin kielioloja tulisi tutkia rinnakkain. Toisaalta asiaa tarkemmin harkittaessa tämän kaltainen tutkimusasetelma tarjoaa monia kiintoisia ja mielekkäitä näkökulmia kummankin kielen tutkimukseen. Otan seuraavassa ensin puheeksi joitakin seikkoja, jotka perustelevat suomen ja unkarin synkronista vertailua (lingvistis-strukturaalinen näkökulma), ja pohdin sen jälkeen, millaisia mahdollisuuksia kielen käyttöön ja eri kielimuotoihin kohdistuva tutkimus (sosio- ja prag-malingvistinen näkökulma) voisi tarjota hungarologian ja fennologian alalla.

1. Viime vuosikymmeninä on yleisen kielitieteen alalla keskeisiin tutkimuskohteisiin kuulunut eri kielten typologinen vertailu. Toisin kuin kielihistoriallisessa vertailussa typologisessa tutkimuksessa lähtökohta ja tavoite on synkroninen: eri kieliä vertailemalla pyritään selvittämään, mitkä ovat ihmiskielelle ominaiset yleiset piirteet ja miten ne toteutuvat kussakin kielessä. Typologisessa tutkimuksessa mitkä hyvänsä kielet voidaan asettaa samalle viivalle: vertailukohteina voivat olla aivan eri kielikuntiin kuuluvat kielet mutta yhtä hyvin myös sukul kielet. Suomi ja unkar i ovat molemmat morfologialtaan rikkaita kieliä, mikä antaa hyvät lähtökohdat typologiselle vertailulle. Mutta on muitakin syitä, miksi typologinen näkökulma ansaitsee huomiota suomalais-unkarilaisessa tutkimuksessa (näi-

hin seikkoihinhan on myös prof. Korhonen alustuksessaan viitannut):

1) Yleiskielitieteellinen teorianmuodostus on viime aikoina perustunut paljolti indoeurooppalaisiin kieliin, erityisesti englantiin. Yleiskielitieteellisiä hypoteeseja ja menetelmiä tulisi kuitenkin testata myös muiden kielten ja kielikuntien aineiston valossa.

2) Suomesta ja unkarista (ja monista muista suomalais-ugrilaisista kielistä) on käytettävissä runsaasti typologiseen tutkimukseen soveltuvaa aineistoa, jonka käsittely nykyisin ATK-menetelmin on suhteellisen vaivatonta.

3) Typologinen tutkimus tuo runsaasti sellaistaakin tietoa, jota myös historiallis-vertaileva fennougristiikka voi käyttää hyväkseen.

Myös kielten kontrastiivinen tutkimus kuuluu niihin aloihin, jotka ovat viime vuosikymmeninä nopeasti kehittyneet. Kontrastiivisessakin tutkimuksessa on kyse eri kielten rakenteellisesta vertailusta, mutta toisin kuin typologisessa vertailussa kontrastiivisessa tutkimuksessa ei etsitä ihmiskielen yleisiä piirteitä vaan keskitytään kahden tai useamman kielen konkreettisiin yhtäläisyyksiin ja eroihin. Näkökulma on tällä tavoin maanläheisempi kuin typologisessa vertailussa. Voidaan esim. kysyä, mitä ilmaisukeinoja unkarissa käytetään vastaamaan suomen kielen menneen ajan muotoja tai miten suomi ilmaisee niitä eroja, jotka unkarissa osoitetaan prefiksiverbejä käyttämällä.

Kontrastiivisen tutkimuksen suosio selittyykin paljolti sen maanläheisestä luonteesta; osa kontrastiivisen tutkimuksen tuloksista palveleekin suoranaisesti käytäntöä, erityisesti kielenopetusta ja kääntämistä. Kontrastiivisia selvityksiä tehdään yleensä kieliparien kesken. Kielet voivat olla sukua toisilleen (kuten esim. suomi ja unkari tai englanti ja saksa), mutta yhtä hyvin ne voivat kuulua eri kielikuntiin (kuten esim. englanti ja suomi tai unkari ja ranska). Sukukielten osalta meillä on muutaman vuoden ajalta kokemuksia suomen ja viron kontrastiivisesta vertailusta, jota on tehty suomalais-virolaisena yhteishankkeena. Tässä työssä osoittautui hyödylliseksi tehdä perusjako toisaalta suomen ja viron rakenteelliseen vertailuun, toisaalta virheanalyysiin. Rakenteellinen vertailu kohdistuu lähinnä suomen ja viron morfologiaan ja syntaksiin, ja sitä toteuttamaan on muodostettu useita tutkijapareja (tai -ryhmiä), joissa on pari kolme suomalaista ja virolaista tutkijaa saman aiheen kimpussa. Virheanalyysin pohjana on puolestaan virhepankki, aineskokoelma, jota tšekäläiset viron kielen lehtorit ovat suomalais-ten opiskelijoiden käännöksistä tekemillään poiminnoilla jatkuvasti kartuttaneet.

Myös suomen ja unkarin välistä kontrastiivista tutkimusta on jo jonkin verran tehty, ja tietääkseni useitakin selvityksiä on tekeillä. Koska tällaiset kontrastiiviset tutkimukset ovat yleensä varsin selvärajaisia, ne soveltuvat hyvin myös oppinäytetöiden aiheiksi.

2. Tämän jälkeen ottaisin lyhyesti puheeksi joitakin kysymyksiä, jotka liittyvät suomen ja unkarin kielen käyttöön sekä eri kielimuotojen asemaan Suomessa ja Unkarissa. Erityisesti puhekieli on tässä tapauksessa keskeinen kohde.

Puhekielen tutkimusta on viime aikoina voimakkaasti edistänyt sociolinguistiikan nimellä kulkeva kielitieteen haara. Sociolinguistiikka ei suinkaan ole yhtenäinen kielitieteen ala vaan pikemminkin eräänlainen yhteisnimitys niille tutkimussuunnille, joiden kohteena on kielen käyttö tai kielen ja kieliyhteisön välinen suhde muodossa tai toisessa. Ohessa olen ryhmitellyt tämän alueen kahtia: dialektologis-sociolinguvistiseen ja diskurssianalyttis-pragmalingvistiseen tutkimukseen.

Dialektologis-sociolinguvistisen tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten erilaiset yhteiskunnalliset, taloudelliset ja kulttuuriset muutokset, sellaiset kuin kaupungistuminen, muuttoliike, koulunkäynnin lisääntyminen, joukkoviestinnän yleistyminen jne., ovat vaikuttaneet kieleen ja kielenkäyttöön. Näitä seikkoja olemme pyrkineet Suomessa lähestymään eri yliopistojen yhteistyönä toteutetussa puhesuomen murroksen tutkimuksessa, jossa keskeisiä ovat olleet mm. murteiden tasoittumiseen ja sosiaalisten murteiden muotoutumiseen liittyvät kysymykset.

Verrattaessa suomalaisia tuloksia muualla tehtyihin havaintoihin on osoittautunut, että eri kielimuotojen asema on hyvin erilainen eri Euroopan maissa. Esim. Englannissa, missä teollistumisella on pitkät juuret, myös sosiaalisten murteiden eriytyminen on hyvin selvää, kun taas Suomessa olemme aika lailla vasta alkuvaiheessa. Myös murteiden asema ja arvostus vaihtelee suuresti eri maissa, jopa pohjoismaissa on historiallisista syistä johtuen huomattavan suuria eroja.

Suomen ja Unkarin osalta ei vastaavanlaista sociolinguvistista vertailua ole juurikaan harrastettu, mutta asetelmana se olisi hyvin kiintoisa. Suomelle ja Unkarille on yhteistä se, että teollistuminen ja kaupungistuminen ovat olleet yhteellisen myöhäisiä mutta sitäkin rajumpia ilmiöitä; voisi olettaa, että niillä olisi kummallakin taholla ollut samantapaisia kielellisiä seurauksia. Toisaalta murre-erot eivät Unkarissa ole alkuunkaan olleet kovin suuret, ja Budapestin puhekielen tasoittava vaikutus on jo vanhastaan saattanut olla tuntuvampi kuin Suomessa melko myöhään muotoutuneeseen Helsingin puhekielen. Voisi siis olettaa, että unkarilainen kieli-ilmastot on osittain samanlainen kuin suomalainen, mutta yhtäläisyyksien ja erojen tarkempi selvittely tarjoaisi kiintoisia lähtökohtia sociolinguvistiselle tutkimukselle.

Jos pidämme hungarologisen tutkimuksen yhtenä tavoitteena syventää tietojamme paitsi unkarin kielestä myös siitä yhteisöstä, missä unkaria puhutaan, yhteistyö sociolinguistiikan alalla palvelee juuri tätä tavoitetta. Tässäkin tapaukses-

sa yhteistyöllä on jo muitakin lähtökohtia kuin kumallakin taholla tunnettu yhteinen mielenkiinto. Viittaa vain esim. prof. István Szathmárin, prof. Árpád Sebestyénin ja prof. István Nyirkosin unkarin murteita ja puhekieltä käsitteliin kirjoituksiin sekä Suomen osalta jo mainittuun puhe-suomen murroksen tutkimukseen.

Toinen puhekielen tutkimuksen alue, joka voisi osoittautua hyvinkin antoisaksi yhteistyön kohteeksi, on erilaisten kielenkäyttöstrategioiden tutkimus. Hyvin ymmärrettävää on, että erikielisten ihmisten kielenkäyttösäännöstö, tapa puhua, on erilainen. Toisaalta näyttää siltä, että kielenkäyttöstrategiat ovat pitkälti sidoksissa laajempiin kulttuurisiin kehyksiin. On esimerkiksi viitattu siihen, että unkarilaisten, itävaltalaisien ja tšekkoslovakialaisten kielenkäyttöstrategiat ovat mm. kohteliaisuudenilmausten osalta pitkälti yhteneväiset, mikä selittyy yhteisistä historiallisista vaiheista. Toisaalta on todettu, että kielenkäyttötapojen välillä saattaa olla niinkin suuria eroja, että ne aiheuttavat väärinkäsityksiä. Ja vaikka kielenkäyttötapojen eroavuudet eivät johtaisikaan konkreettisiin väärinkäsityksiin, "virheet" saatetaan helposti tulkita väärin, esim. tahalliseksi epäkohteliaisuudeksi. Ei siis riitä, että me suomalaiset tiedämme, mitä on "suutelen kättäni" unkariksi, vaan meidän on myös tiedettävä, kenelle ja millaisessa yhteydessä niin sopii sanoa. Paitsi kontrastiivista lingvistiikkaa tarvitaan myös kontrastiivista kielenkäyttöstrategioiden vertailua, kontrastiivista pragmalingvistiikkaa, minkä alalla suomalaiset ja unkarilaiset tutkijat voisivat olla uranuurtajia.

Suomalaisten ja unkarilaisten nyky(puhe)kielen tutkijoiden yhteistyötä perusteltaessa viittaus kielisukulaisuuteen ei yksi riitä. Tälle yhteistyölle ei liioin ole osoitettavissa yhtä selkeää teorettista ja metodista kehikkoa kuin se, jonka kielihistoriallinen menetelmä tarjoaa. Toisaalta tällaisen yhteistyön tarve on perusteltavissa sekä lingvistis-teoreettiselta että käytännön kannalta: suomen ja unkarin kielitypologinen vertailu ja sen tulosten saattaminen kansainvälisen yleiskielitieteellisen tutkimuksen käytettäväksi kuuluu velvollisuuksiimme; suomalais-unkarilainen kontrastiivinen analyysi palvelee puolestaan paitsi kummankin kielen tutkimusta viime kädessä myös suomen ja unkarin kielen opettajia ja opiskelijoita. Näiden teoreettisten ja käytännöllisten tutkimustavoitteiden väliin jäävät ne ilmiöt, jotka valaisevat kielen ja yhteisön tai kielen ja kulttuurin yhteyksiä. Niiden alueella tehtävä yhteistyö on vielä lähes kartoittamatta mutta kenties juuri se tulee lähivuosikymmeninä olemaan hedelmällisintä.